

Előttünk fekvő két kötetéből az egyik az irodalom és irodalmi közélet kérdéseit feszegeti, mindig az aktualitás, a cselekvés igénye szerint. A második kötet publicisztikája a társadalmat mutatja be. A sajtószemlék az olvasó mindennapi táplálékát, a szélsőségesen eltorzult „könyvet” szatirizálják. Az újságírás azonban a társadalom anyagi és szellemi mozgásának is hű tükrre, ha hozzáértő tanulmányozza. A két kötet ilyenformán úgy fogható fel, mint a szépíró Nagy Lajos világnézetének, esztétikájának és élményvilágának a feltárása.

A stílusról írni külön téma lenne. Az egyszerűség, a logikum, a tömörség, agitativ erő és a hatásra öncélúan törekedni nem akarás; a szatíra jellegét a témák is meghatározzák, a szatírai él a stílus uralkodó jegyét képezi. A szatirizálás módszere a tények halmozása, a tényhalmazban az abszurditás logikai bizonyítása. Rövid, világos mondatok, a természetű élet lehető, az érzelmi elemek majdnem teljes kikapcsolódásával. A rövidség és a tömörség a szépíróra is jellemző vonásai Nagy Lajos stílusának, ott néha szikárrá teszik az epikai stílt, itt adekvát formát alakítanak. Az írónak reflexiói vannak, állásfoglalását egy-egy axiómában fejezi ki csak, mindenütt a tények beszélnek, de ezek válogatott, tendenciózus tények. A tendenciát nyugodtan vállalja, mert van miből válogatnia, sematizmusa — valósággyyszerűsítései — csak az igazságot emelik ki

még jobban. Nagy Lajos szemléletes író, de szemléletessége a tények és a gondolatok hibátlan egybevágóságában adott. Mégis, most látszik igazán, anyag és világnézet együttese még mindig nem elegendő nagy társadalmi tablók alkotására. A nagy, rendező szemlélet, epikai türelem nélkül, aktív türelmetlenséggel, a szépszis halvány enervaltságával aranyforgácsokra telik csak. Ez nem változtat semmit Nagy Lajos sajátos értékességén, de műveit olvasva, publicisztikáját tanulmányozva határozott hiányérzetünk támad. A nagy embert érezzük, a nagy mű hiányzik. A befejezetlen mondat nyugtalanító kicsendülése... Sajátos esztétikai hatás.

Az anyag összeválogatásán nemcsak a tudományos gondosság látszik, hanem a Nagy Lajos-életmű alapos és értő ismerete is. Gordon Etelnek ez az életmű belső ügye. A tömör és stilszerű utószó kitűnően foglalja össze az írói jellemképet. S noha ez a két kötetnyi publicisztika a nagyközönségnek készült, mégis szép és megbízható bibliográfia egészíti ki. Hasznosnak tekintjük a jegyzetszótárt is, különösen a nagyközönség szempontjából, annyit azonban felrovunk — igazán csak a kritikus öngazolásaként —, hogy néhány név az odakívánczó adatokkal együtt elmaradt (Flaubert, Laurids Bruun, Móricz Zsigmond, Shakespeare és Thomas Mann).

Bata Imre

RADNÓTI MIKLÓS. 1909—1944.

Szerkesztette Baróti Dezső. A bevezető tanulmányt írta: Ortutay Gyula. Bp. 1959. Magyar Helikon. 191 l.

A Petőfi Irodalmi Múzeum legnemesebb hivatását teljesíti, mikor a magyar irodalom dokumentumainak összegyűjtése mellett irodalmunk népszerűsítését is szolgálja, akár azzal, hogy gazdag anyagából kiállításokat rendez, akár pedig úgy, hogy egy-egy költő életének legjellegzetesebb dokumentumait albumokban összegyűjtve ismerteti meg az olvasókkal. Arany, Ady és József Attila után most Radnóti képeskönyv jelent meg a Petőfi Irodalmi Múzeum kiadványsorozatában a költő halálának tizenötödik évfordulójára.

Már a sorozat első három kötetét is előnyösen megkülönbözteti a hasonló jellegű kiadványoktól az az irodalmi igényesség, mely a bevezető tanulmányok magas színvonalában nyilvánul meg, valamint az a filológus arányérzék, mely a dokumentumok kiválasztását és összeállítását irányítja. A legújabb kötet azonban még ezekhez képest is kellemes meglepetést kelt az olvasó-

ban. Míg az előző kötetekben a három nagy magyar költő életének különféle kiadványokból nagyrészt ismert dokumentumai inkább csak a szerkesztés szakszerűségével és az anyag változatosságával hatnak ránk újszerűen, addig ebben a kötetben az ismeretlen képek egész sora örvendeztet meg bennünket, sőt a filológus is inycenfatokat kap: négy kiadatlan vers kéziratának fakszimiljét, Radnóti kiadatlan naplójából hat különféle részletet, publikálatlan levelek és egyéb dokumentumok hasonmásait, továbbá ismert verseiből több mint harminc kézirat fakszimiljét. S ezt az izgalmas és gazdag anyagot sok szakértelemmel és szeretettel állította össze a szerkesztő, úgyhogy a kis kötet egy érdekes és szépen megírt életrajzzal is felér. A képaláírások kevés szóval is híven mondják el Radnóti életének legfontosabb mozzanatait, de az igazi mondani-valót átengedik a képeknek és a költő keze írásával megírt soroknak. A gyerekkori képek

mellett gyerekkori emlékeket idéző versek elevenítik meg a költő életének első szakaszát. És a diákevek képei mellett milyen sokat mond az indexmásolat, vagy a sajátkezü hangtan jegyzet egy kitépelt lapja.

Minthogy a szerkesztő egyben Radnóti diákeveinek egyik hiteles tanúja, talán ebben a korszakban válogat a legbiztosabb kézzel az anyagban. Mindennél többet árul el Radnóti egyetemi éveinek politikai érdeklődéséről az *Allam és forradalom* német kiadásának és a *Kommunista* c. illegális újság 1932. márc. 21-i számának címlapja. Megelenedik az album lapjain a szegedi fiatalok csoportja, az a baráti kör, mely Radnóti mellett egész életében, sőt azon túl is kitarzott. És ahogyan Radnóti egész életét és költészetét végigkísérte Fanni képe, úgy jelenik meg e könyv lapjain is a múza kedves alakja különféle fényképeken, előbb sugárzó fiatalon, majd érett asszonyként. Szerencsés ötlet volt a párizsi éveket Radnóti néhány kedves festőjének képével feléleszteni, és milyen tragikus ellensúlyt ad Radnóti Párizs-nosztalgijának az a félelmetes felvétel, mely a német csapatok díszszemléjét ábrázolja a megszállt Párizsban. Az utolsó évek borzalmainak történetét a bombázott Budapest, a bori tábor látképe, a szöges drótok, egy végtelenül sivár dunántúli őszi táj képe érzékelteti és az utolsó fénykép, melynél szívszorítóbban egy festmény sem ábrázolhatná a fájdalom és szegény tragikus arkifejezését; a háttérben a kopár fák pedig mintha a haláltáborok szöges drótjainak tragikus előképei volnának.

Egyetlen hiányérzet támadt bennem az album átlapozása után: nem találtam Radnótinak azt a fényképét, melyet a Szépírodalmi Kiadónál 1954-ben megjelent *Versék és műfordítások* c. kötetéből ismerünk és a költő személyes ismerősei szerint egyik leginkább élethű fényképe. A szerkesztő intenciója nyilvánvalóan az volt a képhagyásával, hogy ez már megjelent s így közismert, az album célja viszont nemcsak az, hogy újat adjon, hanem, hogy minél teljesebben hozza életközébe azt a költőt, aki ugyan ma mindössze 50 éves volna, testi valójában mégis csak egy idősebb generáció ismerhette, mert már 15 éve halott. A másik megjegyzésem inkább csak egy ötlet, melyre Radnóti életrajzírói bizonyára nélkülöznek is rátalálnak. Ma még sokan élnek Radnóti munkaszolgálatos bajtársai közül; különösen a boriak sokat tudnak mesélni a költőről, hiszen nem egy közülük kívülől tanulta meg Radnóti Borban írt verseit, hogy kéz-

irat helyett emlékezetében hozza haza azokat, ha a költő nem térne vissza. Biztos, hogy György István érdekes visszaemlékezésein kívül is akadna hiteles és lényeges élmény, mely a költő életrajzában megörökítésre vár.

Külön kell szólni Ortutay Gyula szép bevezető tanulmányáról. Egy képes album bevezetőjeként kötetlen személyes visszaemlékezéseknek is helye volna, különösen akkor, ha a bevezető íróját olyan szoros barátság fűzte a költőhöz, mint Ortutay Gyulát Radnóti Miklóshoz. Ez a bevezető azonban nem hangulatos emlékezés, hanem Radnóti életművét elemző és értékelő tanulmány, melynek nem egy megállapítása korszakot nyit a Radnóti-irodalomban. Mindezekelőtt cáfolja azt a nézetet, mely szerint Radnóti csak az élete utolsó éveinek tragikus ihletében fogant versekkel emelkedik a nagy nemzeti költészet magaslatára és felvázolja Radnóti emberi és költői fejlődésének töretlen ívét. Megállapítja, hogy Radnóti költészetének egészen végigvonul a szocializmus ihlete, a történelmi körülményektől, cenzurától, egyéni sorsától függően több-kevesebb harcoss forradalmi pátozssal. „Kissé komikus — írja Ortutay — ha ma kell figyelmeztetni irodalomtörténészeink némelyikét, hogy hallásuk legyen legalább olyan finom, mint a Horthy-korszak ügyészeinek.” Néhány kitűnő érzékkel választott verselemzéssel felhívja figyelmünket a Radnóti idilljeiben és tájképeiben művészi kifejezett jelképes politikai mondanivalóra. Az óvatoskodó esztétákkal és irodalomtörténészekkel szemben Ortutay tanulmányából világosan leszűrhető az a tanulság, hogy Radnóti költészete szocialista irodalmi örökségünk jelentős fejezete, a szocialista realista irodalomnak ugyanabba az előtörténetébe tartozik, mint József Attila életműve. E nagyjelentőségű tanulsága mellett még sok finom részletmegfigyelést köszönhetünk a tanulmánynak, különösen a razglednicák bravúros elemzéseit során: így pl. Radnóti utolsó versének közbevetett, recsegő német vezényszavából a költő hazaszeretetének valóban példátlan bizonyítékát hallja ki Ortutay; mintha ezzel a költői invencióval háritotta volna át gyilkos magyar keretlegényeinek bűneit a németekre, utolsó lehetetével is hazáját mentetgete.

A Radnóti-albumot tartalmához méltó kiállításban adta ki a Magyar Helikon, mely ezzel a sorozattal is kiváló munkát végez irodalmunk népszerűsítéséért.

Vezér Erzsébet

Bp. 1958. Akadémiai K. 115 l. (Irodalomtörténeti Füzetek, 21.)

Már a múlt század elején történnék elszórtan említések hazánkban az orosz irodalomról, később, főleg német forrásokból cikkek jelennek meg róla, majd néhány művet is lefordítanak. Ez az időszak az orosz irodalom magyarországi elterjedésének csak előkészítő szakasza. A tulajdonképpeni ismerkedés az 50-es években kezdődik. S az első számottevő orosz hatás irodalmunkat Bérczy Károly *Onyeginjének* megjelenésével éri. Még nagyobb jelentősége van azonban nálunk az orosz próza elterjedésének. A századvég magyar írói az őket egyre jobban nyugtalanító társadalmi kérdésekre leginkább az orosz írók műveiben találnak választ, s az orosz regény példája is hozzájárul az új művészi alkotómódszerek kialakulásához. Az orosz irodalom magyarországi elterjedésének, fogadtatásának kérdése éppen ezért fontos téma, megvilágítása előre vihet a magyar irodalom fejlődési útjainak feltárázásában is.

Rejtő István könyve az 50-es évektől tárgyalja a címben jelzett témát. Teljesen érthető, hogy a szerző részletesen azoknak az éveknek problémáit elemzi, amikor az orosz irodalmat már nemcsak elszórt hírek, rövid cikkek formájában emlegették nálunk. Kár azonban, hogy legalább rövid bevezetőfejezetben nem emlékezik meg az előkészítő periódusról, amely irodalomtörténeti szempontból korántsem érdektelen.

Egyes orosz írók magyarországi fogadtatásáról már jelentek meg részlettanulmányok, de Rejtő úttörő munkába fogott, amikor arra vállalkozott, hogy az orosz irodalom egészének magyar fogadtatásáról adjon összefoglaló képet. E témának sok szerteágazó vonatkozása van: a kritikai cikkek elemzése, a fordítások megvizsgálása, a hatások kérdése. Természetes, hogy Rejtő rövid munkájában nem törekedhetett a téma kimerítő feldolgozására. Szerzőnk határozott célt tűzött ki maga elé, s már bevezetőjében hangsúlyozta, hogy feladata az orosz irodalom magyarországi fogadtatásának vizsgálata, anélkül, hogy a hatások kérdéseire egyúttal részletesen kitérne.

Könyve két tanulmányból áll: 1. Az orosz irodalom fogadtatása Magyarországon (1850—1900), 2. Dosztojevszkij fogadtatása Magyarországon (a kezdetektől 1945-ig).

A külföldi írók magyar fogadtatásának kérdéseivel foglalkozó filológusokat mindig az a veszély fenyegeti, hogy belevesznek az anyagba és tanulmányuk bibliográfiai adattárrá válik. Rejtőnek sikerült kikerülnie ezt a buktatót: gazdag anyagot használ, de sok adatát világos koncepció fogja át. Az orosz

irodalom elterjedésének, fogadtatásának tényeit nem öncélú, zsúfolt felsorolásban ismeri meg az olvasó, mert Rejtő az orosz irodalom magyarországi elterjedését a magyar társadalmi és irodalmi élettel való szerves összefüggésben vizsgálja. Első tanulmányának elvi bevezetőjében például meggyőzően bizonyítja, hogy az 50-es évek magyar társadalmában a Bach-korszak nehéz éveiben a magyar írók elsősorban az orosz irodalom abszolutizmus ellenességére, nemzeti jellegére figyelnek fel, észreveszik, hogy Puskin, Lermontov szemben állnak a cári hatalommal, s éppen ez teszi műveiket vonzóvá a magyar írók, kritikusok szemében. Ugyanakkor Rejtő nem feledkezik meg arról sem, hogy az 50-es évek magyar kritikusainak cikkeiben a nemzeti jelleg erőteljes hangsúlyozása mellett háttérbe szorul az orosz irodalom erős társadalombírálat. Ez a jelenség a szerző véleménye szerint nem véletlen, mert — „...a korszak magyar irodalmi vitáiban és az egész irodalmi légkörben ott lebegett az a tendencia, amely egy kívánt nemzeti egység érdekében háttérbe szorította és elnémitotta a szabadságharcot megelőző időszakban felszínre bukkanó társadalmi ellentéteket (25. l.).

Ilyen általános elvi bevezetés után Rejtő kis fejezetekben ironiként tárgyalja az orosz irodalom magyarországi elterjedését. Külön fejezetet szentel Puskinnak, Gogolnak, Lermontovnak, Nyekraszovnak és Szaltikov-Scsedrinnek, Turgenyevnek, Tolsztojnak, Csehovnak. E részek nem egyenlő értékűek, így a Puskinról, Gogolról szóló fejezetek csak rövid összefoglalását adják annak, amit Komlós Aladár tanulmányaiban kifejtett. A többi fejezet önálló kutatásokon alapszik.

Helyesen figyelte meg Rejtő, hogy az 50-es, részben még a 60-as években is kissé torz képet kapnak a magyar olvasók az orosz irodalomról, hiszen Puskin alkotásai közül eleinte csak a prózai elbeszéléseket, Gogol műveiből főleg a korai idillikus elbeszéléseket fordították. Egyetérthetünk azzal a megállapítással is, hogy szerzőnk az orosz irodalom magyarországi megismerése folyamatában két fontos mozzanatot, szinte fordulópontot jelöl meg. Az első az 50—60-as években a Zilahy testvérek fellépése, Zilahy Károly, Imre, Révicsky Széver, Riedl Szende tevékenysége.

Az orosz irodalom magyarországi elterjedésének másik, még lényegesebb fordulópontja a 70—80-as években az új írónemzedék megjelenése s szembefordulása a hivatalos irodalom merevségével. Ebben az új korszakban Turgenyev válik a legnép-

szerűbbé. Egyaránt megtalálják őt a konzervatív tábor és az irodalmi ellenzék képviselői; míg előbbieik írásainak líraiságát, gyengéd finomságát emelik ki, addig az új irónemzedék igazságszeretetét, humanizmusát, realizmusát találja vonzóknak. A Turgenyevről szóló rész e kérdésnek első összefoglaló, világos és áttekinthető értékelését adja.

Jól kidolgozott és anyagánál fogva is érdekes az L. Tolsztojról szóló fejezet. Rejtő rámutat, hogy azokban az években, amikor Tolsztoj művei először jelentek meg magyar nyelven, irodalmunkat új törekvések jellemezték. Az új nemzedék képviselői már szakítani akartak a romantikus alkotómódszerekkel, új utakat kerestek. Útkeresésük közepette, az irodalmi viták pezsgő légkörében az orosz regény, Tolsztoj műve is érvként szerepelt. Reviczky Gyula például Tolsztoj alkotómódszerét szembe állítja a naturalistákéval, s azt a következtetést vonja le, hogy Tolsztoj művészete magasabbrendű.

A 90-es években a Kreutzer-szonátával kapcsolatban kiborobáló etikai vita hosszú évekre eltereli a figyelmet Tolsztojról, a művészről. Egyre több szó esik Tolsztoj valláserkölcsei nézeteiről, sőt hazánkban is megjelennek tanításainak követői élükön Schmidt Jenővel.

Rejtő könyvének első tanulmánya a Csehovról szóló fejezettel zárul. A fejezetek terjedelmét nyilván az anyag gazdagsága, az egyes orosz íróknak a magyar irodalmi életben betöltött szerepe szabja meg. Ebben az esetben azonban indokolatlanul rövid a Csehovról szóló rész. Rejtő itt is felvet érdekes kérdéseket, például utal arra, hogy Csehov elbeszéléseinek magyarországi elterjedése összefügg a rajzforma fejlődésével hazánkban, a részletes kifejtéssel azonban ezúttal adósunk marad.

A kis kötet második tanulmányában fel-táruul az olvasók előtt Dosztojevszkij mű-veinek magyarországi útja. Rejtő helyesen, abból indul ki, hogy elemzi a nagy orosz író műveinek németországi, franciaországi fogadtatását, s így tér rá a kérdés magyarországi összefüggéseinek kifejtésére. Cikké-nek alapján Dosztojevszkij 1945 előtti magyarországi útját három szakaszra oszt-hatjuk. Az első szakasz — a kezdetektől a múlt század végéig tart. Ekkor nyugaton is, nálunk is a *Bűn és bűnhődés* és néhány korábbi Dosztojevszkij-mű áll az érdeklődés

középpontjában. A késői, bonyolult, misz-tikus motívumokkal teli művek nem kelte-nek számottevő érdeklődést. A XX. század első évtizedeiben ez az egysíkú Doszto-jevszkij-kép szélesedik, színesebbé válik. Néhány írónk, kritikusunk már magyarázn-i próbálja Dosztojevszkij irracionális-musát. A harmadik periódusban, 1918—1919-ben a kritikusok egy része az orosz írók — köztük Dosztojevszkij igazságszeretetét, hű valóság-ábrázolását hangsúlyozza. Mások helytele-nül értékeli Dosztojevszkijt, amikor őt mint „bolsevik író”, a forradalom közvetlen szellemi előfutárját emlegetik.

Rejtő végül megállapítja, hogy a magyar tanácsköztársaság bukása utáni nagy Dosz-tojevszkij-kultusz szorosan összefügg azzal a megrettenéssel, válsághangulattal, amely a magyar értelmiséget ezekben az években jellemezte. A polgári kritikusok éppen a válság-hangulatot, az irracionális elemeket találják vonzóknak Dosztojevszkij műveiben, s nem riadnak vissza az erőltetett politikai aktualizálásoktól sem.

Rejtő könyvének két tanulmánya egy-mástól eltérő jellegű. Míg az elsőnek témája szélesebb, szerteágazóbb, a második konkré-tabb, a mélyebb elemzés nagyobb lehetőségeit rejtje magában. A szerzőnek mégis az első tanulmányt sikerült jobban felépítenie, annak koncepciója, világosabb részletkövet-keztetési is átgondoltabbak. A Dosztojevszkij tanulmány kissé elnagyolt, a megvalósíthatatlan követelmény is volna egy olyan szerzővel szemben, aki elsőnek kísérli meg az orosz irodalom magyarországi fogadtatásának összefoglalását, hogy minden kérdést kime-ritően tárgyaljon, mindenre megnyugtató feleletet adjon. Bonyolult, sokrétű témakör ez, amelynek teljes megoldásához még sok kutató különböző területeket felölelő részlet-tanulmánya szükséges. De Rejtő könyve kétségtelenül jelentős lépés előre a kívánt megoldás felé. Az olvasónak az a meg-nyugtató érzése támad e kis könyv forga-tásakor, hogy szerzője alapos filológus, aki megbízható adatokkal, gazdag anyaggal dolgozik, s a mellett jól meggondolja követ-keztetéseit. Rejtő nem állít fel előre kiagyalt koncepciókat, állításait mindenütt tényekkel támasztja alá. Könyve éppen ezért szüksé-ges, hasznos munka, amely segítséget, ki-indulópontot fog nyújtani e témakör többi kutatójának.

D. Zöldhelyi Zsuzsa

Találón nevezi Gáldi tanulmányát perújításnak: kevés esetben hangzott el annyi egymásnak alapvetően ellentmondó vélemény, mint Szenczi Molnár Albert zsoltárversével kapcsolatban. Gáldi tanulmányának jelentősége nemcsak az addig elhangzott vélemények eredményeinek hasznosítása, hanem az is, hogy Kerékgyártóé mellett (*Szenczi Molnár Albert zsoltárai verstörténeti szempontból*, Bp. 1941.) az egyetlen olyan verstörténeti tanulmány, amely Szenczi Molnár Albert zsoltárversét filológiai alaposággal és részletességgel vizsgálja. Nem merünk állítani, hogy ezáltal Szenczi Molnár Albert verselésének minden problémája megoldódott, az azonban kétségtelen, s ezt már előljáróban is rögzíthetjük, hogy a könyv elolvasása után jóval közelebb jutottunk Molnár Albert verselésének megértéséhez és helyes értékeléséhez. Szorosan összefügg ezzel a tanulmány másik érdeme: a magyar verstörténetnek olyan kérdéseit állította újból előtérbe, amelyekkel fokozott figyelemmel kell foglalkoznia a magyar irodalomtudománynak. E kérdések sorravétele ad lehetőséget, hogy Gáldi tanulmányáról tájékoztatást nyújtsunk. Lássuk hát egyenként őket!

Már Négyesy verselésünk európaiasodását látja Molnár Albert zsoltárversében. Ami nála csak futólagos megjegyzés, az Gáldi verstörténeti szemléletének egyik jellemző vonása, tanulmányának alapvető módszerbeli sajátossága: a zsoltároskönyv formáit minden öt megelőző tanulmányozójánál következetesebb és alaposabb szövegösszehasonlítással helyezi európai környezetbe. Azért hangoztatjuk ezt helyeslően, mert nálunk nemcsak alapvető verstani problémák várnak megoldásra, nem csupán a magyar verselés történetének vannak fel nem derített szakaszai és korszakai, hanem az összehasonlító verstörténet — csekély kivételtől eltekintve — úgyszólván kutató nélkül áll. Nos, ezen a téren is jelentőséggel bír Gáldi tanulmánya, midőn „Molnár zsoltárait francia és német mintáinak perspektívájába kívánja állítani, s kitekint általában az akkori európai verselés felé” (11. l.) Ezt annál is inkább meg tudja tenni, mert ez utóbbi problémáinak verstani és verstörténeti vonatkozásban egyaránt alig van nála alaposabban ismerője. Csupán a Molnár Albert harmadik, latin nyelvű forrásul említett Spethe szerepének vizsgálata hat az olvasóra bizonyító anyaggal nem eléggé alátámasztottan. Egyetlen rendelkezésre álló Spethe-zsoltárfordítás és Kerékgyártó könyvében közül néhány töredékes idézet véleményünk szerint nem szolgáltat elég alapot még

annyi megállapítás megtételére sem, mint amennyit Gáldi tanulmányának 17—20. lapján kapunk. Egyébként a „perújítás” arra az alapvető kérdésre is vonatkozik, melyik szöveg, a francia vagy német alapján dolgozott-e Molnár. Gáldi Kerékgyártó Elemér megállapítását (i. tanulmányában az 52. l.-on), mely szerint a fordítást Lobwasser német szövege alapján végezte el, de „megigazításra és ékesítésre” a francia szöveget is felhasználta, annyiban fejleszti tovább, hogy a kétféle szöveghez való viszonyának nagyobb figyelmet szentel. A példának idézett magyar fordítás előtt minden esetben közli mind a francia, mind pedig a német szöveget. Kár, hogy az egybevetésből levonható tanulság sok esetben elmarad, illetőleg az egész dolgozat ad választ a kétféle szöveghez való viszonyra nézve: a kevert, sok esetben bizonytalan vagy elmosódó ritmusú magyar fordítás közelebb áll „a csupán szilárd verszárlatokra (klauzulákra) s egy-két belső nyomatékra épülő” francia vershez, mint a „majdnem szabályos páros váltakozást mutató” némethez. Ebben azonban része van a francia dallamokhoz való igazodásnak. Az ezzel kapcsolatos problémákra később még kitérünk. Itt még a szerzőnek egy érdekes megállapítását idézzük: „Molnár sajátos módon rendszerint akkor vette figyelembe a német vers szilárdabb ritmusát, amikor ennek betartására az eredeti francia dallam és vers is csábította.” (16. l.)

Gáldi tanulmányának az előbbi, világirodalmi mellett van egy szűkebb horizontú, de éppolyan jelentőséggel bíró szemlélete, mert enélkül is bizonytalanok volnának a Szenczi Molnár Albert verseléséről adott kép körvonalai: megmutatja „az egykorú magyar versformák egész rendszerének Molnárra gyakorolt hatását”. (11. l.) Így kap Szenczi Molnár Albert ritmikája kétoldalú megvilágítást, midőn mind az idegen, mind a magyar ritmus „belejátszása” szempontjából vizsgálja a zsoltárok magyar szövegét.

Ha az elmondottak mellett figyelmünket a zsoltárversek utóéletét tárgyaló „Kitekintés” c. fejezetre irányítjuk, nyilvánvalóvá válik a tanulmány verstörténeti megalapozottsága és jelentősége.

Szathmáry József már 1892-ben megsejti azt, hogy Szenczi Molnár Albert fordításában jambusok is megszólalnak: „Néha úgy tetszik, mintha jambus volna, de alig kísértjük meg e mértéket, már abba kell hagynunk.” (*A református templomi énekeskönyv története*, Prot. Sz. 1892. 17. l.) Mások is nyilatkoznak úgy, hogy Molnár nem tudta ugyan az eredeti versek ritmusát átültetni,

helyel-közben azonban öntudatlanul is megközelíti azt. Az első, aki határozottan felveti és behatóan megvizsgálja a jambus problémáját a zoltárfordításban, Kerékgyártó Elemér; Gáldi pedig már a zoltárok több mint 50%-ában megtalálja a jambus eredetinek valamilyen nyomát. A *lappangó magyar jambus* „útjának kikövezéséről” van itt szó, s Gáldi tanulmánya értékes anyagot szállít e művelthez. De hát milyen jambusokról, milyen elven alapuló verselésről is beszélhetünk itt? Elsősorban is nem szabad következetesen egy-egy versen át érvényesülő jambusra gondolnunk, csupán fel-felbukkanó jambikus lejtésre, helyenként egy-egy vagy néhány soron át érvényesülő jambikus lüktetésre, amelyet magyarosan ritmizálható vagy ritmustalan (Horváth János terminusával élve: „kihúzott”) sorok követnek. Afféle kevert ritmust kapunk, melyben a szimultaneitás, a magyaros és idegen ritmusfajta egyidejűsége sem ritka. Gáldi nagyon találóan „a legkülönbözőbb metrumrealizációknak” „bujá szövedékről beszél, s ebben látja Molnár verselésének fő jellegzetességét. Ezért pontosabb fogalmat kaptunk volna Szcenci Molnár Albert verseléséről, ha Gáldi nemcsak egy-egy ritmusfajta illusztráló példasorokat vagy versszakokat ad tanulmányában, hanem néhány teljes zoltár ritmikai elemzését is elvégzi.

A jambusok részben időmérték, részben hangsúly és időmérték szerint valósulnak meg, illetőleg a sortagolás és „a belőle folyó nyomatékeloszlás sugalmaz jambusi ritmizálást” (104. l.), úgy, ahogy ezt középkori „metszetelő” jambikus himnuszfordításainkban tapasztaljuk. Származásukat illetőleg Gáldi több összetevő eredőit látja bennük: a dallamok, a francia és a német szövegek hatására létesültek; bizonyos tapasztalata lehetett már Molnárnak nemcsak a középkori hangsúlyos, metszeten alapuló jambusos lejtéssel kapcsolatban, hanem a jambus időmértékes és hangsúlyos-időmértékes változatában is, hiszen — amint az újabb vizsgálódások kiderítették — a jambus megvalósulásának mindhárom változata megvolt a XVI. században. Mily szabályos jambusok lüktetnek pl. Molnárnak ezekben a sorokban: *Az Isten minden szívnek titkát, Jól tudja minden gondolatját ... Hogy ember áldgya reggel... Karácsony ünnepében ...* Hasonló jelenségek alapján nevezi Gáldi joggal a XVI. és XVII. sz.-ot „a magyar jambus kísérleti korszak”-ának. Természetesen ekkor valóban még csak kísérletről lehet szó, hiszen mint XVI. sz.-i közvetlen előzményeinél, Molnárnál sem beszélhetünk egy-egy versen át következetesen megvalósult jambusról, inkább csak fel-felbukkanó jambikus lejtésről, sok esetben csak kezdetleges jambusokról. Pl. az alábbi, Gáldi

tanulmányából kiszemelt sorok a jambikus lejtés illúzióját is csak nehezen képesek felébreszteni. *Melletten énnekem veinek... Önnön méhének gyümölcsit... Tőled szételt elosztatán... Az Ur Istent én az én számmal Dicsérem szép énekmondással... Kedves dolog az Ur Istennél... Mert Jeruzsálem az Isten... Ki környülem annyira fénylik... Ur Isten, kiáltásom érts(d) meg. Ezeknek és a hozzájuk hasonló soroknak csak akkor érezzük jambikus lejtését, ha határozottabb ritmusú sorok környezetében bukkannak fel. Az itt következőket azonban még ennyi joggal sem nevezném jambusiaknak: *Ments ki nyavalyáimból... Bölcsesége számlálhatatlan... Hogy az ő nemzetek el ne fogdgyon, | És nevők örökké megmaradgyon... Ég vala szívem, hogy megmondóm, | Eltűzésűtven ezt mondám.* Igaza van Gáldinak, amikor inkább csak diszkréten jelentkező, „franciásan lebegő” ritmusban látja Molnár jambusi sorainak jellegzetességét.*

Egyébként nagy és meggyőző bizonyító anyaga alapján elfogadjuk tanulmányának alap gondolatát: „... nyugat-európai verselésünk s különösen rímes-mértékes jambusi versünk eredetét feltételel a XVI—XVII. sz.-ban s többek között Molnár zoltáiraiban kell keresnünk.” (52.) Viszont nem állnak rendelkezésünkre bizonyítékok arra nézve, tudatosan járt-e el Molnár Albert, amikor rímes jambusokat és trocheusokat írt, főképpen pedig akkor, amikor ezeket átjászotta magyaros formákra, avagy amikor trocheusokból jambusokat formált, s a különböző ritmusnemeket keverte egymással és ritmustalan sorokkal, hisz erre nézve Szcenci Molnár Albertnak semmiféle útbaigazító nyilatkozata nincs.

Verstörténetünk egyik jelentős problémája régi, énekelt verses irodalmunk szövegeinek viszonya dallamaikhoz. Az „ad notam” költészet ritmikai értelmezésében semmiképpen nem mellőzhető azok a dallamok, amelyekkel együtt éltek. Már 1887-ben figyelmeztet Erdélyi Pál arra a sokáig elhanyagolt igazságra, hogy régi, XVI. és XVII. sz.-i verseinkkel kapcsolatban sem az esztétikai értékelés, sem a ritmikai vizsgálódás érdekében nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy éneken fogantak és énekelték őket. (*A XVI. és XVII. századi magyar históriás énekek*. 1887. 32. l.) Kodály Zoltán *Az Árgirus-nótáról* írt nevezetes tanulmányában (*Ethnographia*, 1920.) szintén erre figyelmeztet: „Énekszövegek ritmizálása a dallam mellőzésével vagy illúzorikus vagy egészen lehetetlen (35. l.). Szabolcsi Bence már az 1920-as évek végén (*Tinódi zenéje*. Zenei Szemle. 1927. I., majd újabb *Vers és dallam*. Bp. 1959) ugyancsak nélkülözhetetlennek tartja a dallamokat régi irodalmunk ritmikai jelenségeinek és vers-

történeti tényeinek magyarázatában. Gáldi már Molnár Albertről írt tanulmányának megjelenése előtt igyekszik ráirányítani a figyelmet erre az újabb sajnálatos módon mellőzött módszerre. (Walter Suchier „*Französische Verslehre*” c. könyvének ismertetése. Irod. Figyelő, 1956. 4. sz. 378. l.) A Szcenci Molnár Albert verselésére irányuló vizsgálódásoknak is természetesen kellett eljutniok a dallamokhoz való viszony kérdéséhez, hiszen a zsoltárfordítás is énekben fogant, s éneklésre készült. Árokháty Béla és Halmy Ferenc már ebből a szempontból vizsgálják és értékelik verstani téren is a zoltároskönyvet. Sőt ők *csak* énekszövegeket látnak a fordításokban, „melyeket nem mindig lehet, de nem is kell verstanilag értelmeznünk, mert rendeltetésük nyilván nem az, hogy versként megálljanak, hanem csak az, hogy lehetővé tegyék valamely dallam éléneklését” — állapítja meg Halmy „*A magyar zsoltárformák francia előzményei*. Bp. 1939. 42. l.). Árokháty Béla szerint olyasféle kapcsolat van az eredeti dallamok és a magyar szövegek között, mint a népdaloknál: „Ugyanazzal a szabadsággal kezeli az idegen, francia ritmikájú dallamra a magyar zsoltárverseket, amilyen szabadsággal a nép dalolja a magyar dallamokra nótái szövegét.” (Szcenci Molnár Albert és a genji zsoltárok zenei ritmusa. Kecskemét, 1934. 13. l.) Horváth János több alkalommal is szól a zoltárokról, hangsúlyozva énekszöveg-mivoltukat. Kerékyártó és Gáldi a két szélsőséges álláspont között (csak énekszöveg — autonóm vers: Németh László álláspontja) kompromisszumos megoldást ad. Az előbbi Waldapfel József nyomán, aki Balassi verseit vizsgálta ebből a szempontból (*Balassi költeményeinek kronológiája*. ItK. I. 1926.), arra az eredményre jut, hogy a XVI. sz. végén a szöveg és a dallam ritmikai viszonyában „a szöveg érvényesülési igényei megnövekednek” (i. m. 37. l.). Ezért Szcenci Molnár Albert-tanulmányában „a dallamok szerepének elismerése mellett főként a szövegekre kíván súlyt fektetni” (23. l.). Ezen az állásponton van Gáldi is, midőn a zoltárszövegek ritmikájának vizsgálatát kijelölve így nyilatkozik: „Molnár magyar szövegeit tehát *nem szabad* — Németh László és mások ez irányú kísérletei ellenére — a dallamtól elszakítanunk: zenei fogantatású bizony ez a zoltárvers, de a zenei mozzanatok távolról sem akadályozzák meg egyes

eredeti ritmusképleteknek... a magyar szövegre való gondos alkalmazását.” (17.) Egy lappal előbb pedig így ír a dallam- és szövegritmus kapcsolatának mértékéről: „... a jó versbeli lejtés már a nyugati mintákban sem járt szükségszerűleg együtt a zenéhez való pontos illeszkedéssel.” E nyilatkozatok, de meg Gáldi egész tanulmánya is, azzal a tanulsággal szolgálnak, hogy Molnár zoltárszövegei a dallam és szöveg viszonyát illetően körülbelül a Balassi-versek fokán állnak: énekben fogant, énekeltek, de már a maguk lábán is megálló versek. Eredetüknél és élettanuknál fogva azonban ritmikai értelmezésük közben gyakran kell a dallam adta kulcsot is kézbe venni. Míg Kerékyártó ezt csak elvben rögzíti (egyetlen sor kotta sincs könyvében), addig Gáldi számos esetben él e lehetőséggel. Többször mutat rá, hogy a jambusok megvalósításának a dallam is elősegítője volt, s hogy sokszor a dallamzáratok kedveznek a jambikus lejtés megőrzésének. Máskor meg ritmikai jelenségeket old meg a dallam segítségével (pl. a 40. l.-on).

Németh Lászlóval egyetértésben a Molnár-féle psalterium jelentőségét Gáldi is a *versformák végtelen változatosságában*, szinte minden egyes költői alkalomhoz szabott egyediségében és *tartalomhoz simulásában* látja. Ennek megéreztetése Gáldi könyvének lényeges eredménye. Sajnos ez alkalommal csupán a fenti konkluzióig juttatja el az olvasót, a konkluzió gyakorlati alkalmazását a tartalomkifejezés megmutatása irányában már nem látjuk a tanulmányban. De ezúttal nem is ez volt Gáldi célja. Az itt megadott alapokon nyilván ez a lépés is megtörténik majd, hisz a magyar irodalomtörténet adós még a zoltárok esztétikai, főképpen verstan-esztétikai méltatásával.

Nem zárhatjuk le Gáldi tanulmányának ismertetését anélkül, hogy végezetül ne utaljunk még egy — bár ki nem mondott, de a sorok között állandóan jelen levő — tanulságára. Adynak a Szcenci Molnár Albert-féle verssel való kapcsolataira gondolunk, amelyekre Horváth János több helyen is utalt (*Magyar ritmus, jövevény-versidom* 92—94., *Rendszeres magyar verstan*, 163—164. l.). Nos ennek a vizsgálatnak elvégzésére is nemcsak ösztönzőül, hanem értékes alapul is szolgálhat Gáldi tanulmánya.

Péczezy László

(Tanulmánygyűjtemény.) Szerk. Pais Dezső. Írta: Deme L., Fábíán P., Gáldi L., Kovalovszky M., T. Lovas R., Terestyéni F., Tompa J. — Bp. 1955. Akadémiai K. 684 l.

A hatalmas kötet, melynek fájdalmas genezisére valóságos elvi tanulmánnyá kikerülő pompás Bevezetésben mutat rá Pais Dezső professzor, 1954-ből való, 1955-ben jelent meg, s e sorok írója igazán sajnálja, hogy a kötetről csak ily késve írja le szerény megjegzéseit. Úgy gondolja azonban, hogy még oly alapos és terjedelmes bírálat sem lenne elegendő ahhoz, hogy a reformkor magyar nyelvéről szóló, alapvető tanulmánygyűjtemény érdeme szerint méltassa, — e nagy könyvnek igazán méltó kritikáját majd csak azok a művek adják meg, melyek másnnonnan, mint éppen e könyvnek nagy tanulságaiból ki sem indulhatnak. S hogy magának a mélyebb kritikának is oly tanulmányokban kell megszületnie, melyek semmiképp sem vonhatják ki magukat e tanulmánykötet nevelő, fegyelmező hatása alól, az csak e „gyűjtélék” legnagyobb dicsérete.

Nem volna az irodalomtörténésznek hibázató, szorosan vett kritikai észrevétele? Ellenkezésképp, alig van tanulmány a kötetben, amelyhez — ma már — több-kevesebb helyreigazító vagy módszertani megjegyzést ne tehetne. *Deme László* kiemelkedően alapos, érett tanulmányai közül (A 19. század első felének harcai a nemzeti nyelvért, Az irodalmi nyelv hangállománya és a nyelvjárások) az elsőhöz, mely lényegében, gondolatmenetében, irodalomtörténeti érdekű megállapításaiban is alapvető jelentőségű, bőven lehetne kisebb, részleteken keresztül itt-ott elvileg is módosító jegyzetet fűzni (pl. nem veszi észre, hogy Kazinczynak tübingai pályairata — nem is említi ezt — az államnyelv magyarságáért vívott küzdelemnek is fontos, előremutató mozzanata, tehát Kazinczy nemcsak a társadalmi értelemben véve haladó nemzetkép kialakításán, hanem a „haza és haladás” elvének kimunkálásán is dolgozott; a szerző, talán e mulasztása miatt is, — kritika nélkül — teszi magáévá Szekfünek egyoldalú, Révai Józsefnek pedig helyenként merev szemléletét; Révai Miklós és Kazinczy szövetkezésének alapvető jelentőségét nem is említi; a 17. lapon P. Horvát Endrének tulajdonít oly hatást — a 20-as években — ami jóval előbbi, s amiben a tiszántúliak [pl. Kölcsey] egyenrangúan osztoztak stb.). — *Terestyéni Ferenc* és *Fábíán Pál* dolgozatairól — nem is a jeles szerzők hibájából, mint inkább eredeti célkitűzésükből kifolyólag — azt a kritikai megjegyzést tehetném, hogy a gyűjtőkötet címében szereplő ígéretet aligha váltja be teljesen egy olyan tanulmány (itt a *Terestyéniére* gondolok), amely csak a Reformkor végének

politikai nyelvét vizsgálja meg, rendkívül gazdagon és tanulságosan, de elhatárolatlanul is a korábbi szókincstől, melyben a későbbinek nem egy eleme élhetett már; és hogy az a dolgozat, mely — a *Fábíán Pálé* — a kötet talán minden egyéb értekezésénél nagyobb mennyiségű nyersanyagának, s hozzá még kevésbé feldolgozottak, áttekintését kísérli meg, az alapos összefoglalás nagy érdemei mellett az egyenletlenségnek, fontos források vagy a korábbi nyelvállapottal való összehasonlítás mellőzésének egyes hibáiban szenved. (Van dolgozatának egy-két igen keveset mondó szakasza; pl. a szőlőművelésé, amelyben nem is az MGE leggazdagabb, 144 tételt tartalmazó LAJ-STROM-át használja, hanem egy kisebbet, és a szókincset — melyet a szőlőfajták neveire korlátoz, a munka ígéinek mellőzésével — futólag sem hasonlítja össze a felvilágosodás korának elég nagy megf. szakirodalmával, pl. Mátyus István *Diaeticájának* megf. részével.) — *Kovalovszky Miklósnak* — az előbbiekkel szemben — több tere nyílt arra, hogy reformkori tudományos nyelvünk alakulásáról elhatározottan összefoglaló — s csak bizonyos pontokon részletező — tanulmányt írjon, mely így talán módszertanilag is szilárdabb alapokra került, mint az előbbieké (csupán itt-ott, főleg a reformkori filozófiai műnyelv előkészítése körül, érzem igen hiányosnak anyagát; Sartori 1772. és Versegly 1826. művé között tetemes a filozófiai kezdemény, Kazinczy—Sipos Pál levelezésében, Fejér György és Kölcsey számos, 1806 és 26 közé eső írásában stb.). A kisebb hiányosságok ellenére Kovalovszky dolgozatát a legsikerültebbek, Deme és Tompa József értekezései mellé állítanám, amely utóbbihoz különben szerencsésen vezet át. — *Tompa Józsefnek* e nagy terjedelmű dolgozata (120 lapos monográfia) kétségkívül az egész műnek is gerince, elsősorban módszertani alaposasága, teljessége tekintetében, s nem utolsósorban megmondottsága, óvatossága miatt is. A feladat, melyet Tompa vállalt, alighanem a legnagyobb is — az irodalmi nyelv elemzése — és ezt oly módszeresen és sokoldalúan végezte el — hangtan, szótan, szóalaktan, mondattan nagy fejezetein, alapos, elvi bevezető szakaszon és még alaposabb betetőző és irodalmi stílusvizsgálataink elé is mintául állítható összefoglaló fejezeten keresztül —, hogy munkáját példaszerűnek kell mondanom; nem állítom ezzel azt is, hogy ma már nem tehetnénk hozzá újat, módosító értékűt is tanulmányához. Hogy csak egy vonatkozásban próbáljam meg to-

vábbfejteni a föle felvetett kérdéseket: Tompa — nagyon helyesen Kazinczyra is utalva, tehát a kontinuitást is hangsúlyozva (377—385. l.) — a való jelzős szerkezetnek elhagyását és egyes főnévi szerkezetek feltűnését viszonylag újként mutatja be, holott ezeknek a régiségben való előfordulására és jogosultságára Kőlcsey 1814-ben jelentős apparátussal (Zrinyiből, Faludiból vett idézetekkel) mutatott rá. Nem egy oly nyelvtani jelenség, mely újszerűnek — reformkorinak — tűnik fel előttünk, már régebbtől foglalkoztatta nyelvújításkori vezető értelmiségünket. Kőlcsey pl. ezt írja (eddig kiadatlan) jegyzeteiben: „Mind azon idegenségek és szokatlanságok, mellyekkel fróink vádoltathatnak, talán így lehetne öszvevonni. 1. Idegen phrasések, 2. Infinitivussal élés, 3. A Való elhagyása, 4. A postpositió közönséges értelmének változtatása, 5. Az inversió, 6. A Verbumoknak új flexiókkal (po. casusok flexiójival) öszvetéte” s ezután bőségesen sorakoztatja fel példáit. Azért is tesztem ezt szóvá, s éppen itt, mert az a bizonytalanság, mely a felvilágosodás és a nyelvújításkori nyelvallapotnak, mint előzménynek a reformkoriéhoz képest kevésbé tisztázott voltából ered, többé-kevésbé ugyan, az egész könyvben érezhető, de a legkevésbé éppen Tompának e nagy értekezésében, holott ennek jutott ki a legnehezebb feladat. Ez is dicséretére szolgálhat e dolgozatnak, melyre még visszatérek. — Irodalomtörténésznek közvetlenül is sok tanulást nyújt *T. Lovas Rózsa* értékes tanulmánya (a társalgási nyelvről), melyben azonban akad olyan hiba is, melyet nyelvtudományi műben szabad a legkevésbé elkövetni (az 549. lapon az 1789-i Bácsmegyey „szív-képző” stílusáról a szerző egy oly idézet alapján ítél, melyet csak az 1814-i átdolgozott kiadásban olvashatunk; s csak részben menti a szerzőt az, hogy irodalomtörténész készítette antológia vitte e bűnbe). — Végül *Gáldi László* nagyjelentőségű s a korszak irodalomtörténészei számára szintén alapvető eredményeket hozó terjedelmes tanulmányáról (Vers és nyelv) kell nagy elismeréssel szólnunk — ez a verstani elemzéseit tekintve kiváló mű a kötet legjobb írásainak sorába tartozik, noha benne is vannak — főleg irodalomtörténész szemmel nézve a tanulmányt — egyenetlenségek és hiányosságok (pl. az Egy nagy vita a költői nyelvről c. fejezetében, mely igen szép, lelkes védelme Berzsenyinek, még csak nem is utal arra, hogy milyen lényegi rokonkérdések merültek fel jóval Berzsenyi antikritikája előtt — már Szemere izgalmas védőiratában, melyről Waldapfel J. közleménye (ItK 1936: 348 stb.) után is van mondani-valója az irodalomtörténetírásnak; különben egyetemi jegyzetek (pl. Nagy Miklóse)

már Gáldi tanulmánya előtt is foglalkoztak Berzsenyi védőiratainak a romantikus stílus igazolásában rejlő jelentőségével). Ott, ahol Gáldi a verstani kérdéseket fejtegeti sokoldalúan, igazán gazdája területének. E sorok írója különösen örül annak, hogy a Kőlcsey fiatalkori költészetéről adott saját ideológiai, eszmei, formai elemzéseit Gáldi professzor verstani értelmezései pontosan megerősítik (vö. Szauder *Kőlcsey*, 27—32. l. Gáldi, 520—24. l.); a két könyv kézírata ugyanabban az időben került sajtó alá, s a szerzők nem tudak egymás eredményeiről).

Mindez a megjegyzés — félreértés ne essék — egyáltalán nem azonosítható a tanulmánykötet bírálatával, e „futó gondolatok” vagy jegyzetek közlésével csak jelezni szeretünk volna az irodalomtörténész mélyebb érdeklődését a nyelvészek e ragyogó munkája iránt, s jelezni szándékunkat is arra, hogy a számos még megoldatlan kérdés oldozgatására velük együtt állunk készen. Méltánytalanság is történnék, ha az 1954-ben írt tanulmányok szerzőit ma, 1959-ben akarnók elmarasztalni oly mulasztások — vagy hibákban, amelyek nemcsak a nyelvtudósok hibái voltak, és amelyeken ma talán már a nyelvészek is, az irodalomtörténészek is túl vannak.

Hadd fogjak bele most — konkrétan tárva fel, egy példán, a gyűjtőkötet értékeit — *Tompa József* monografikus munkájának rövid elemzésébe. Az esztétikai hajlamú irodalomtörténész, aki szükségképp az irodalmi stílusnak is kutatója; a szövegkiadó, aki egy kor szövegeit hamisítatlanul akarja sajtó alá rendezni; az eszmetörténész, aki nem akar megrekedni a sematikus torzuló elvi általánosságok fokán, hanem a szövszerkezetek, alaktani és mondattani sajátosságok ismeretében kívánja megragadni a tetet öltő gondolatot; egyáltalán az, aki a művészek képnnyelvét az irodalmi nyelv — tehát e szinten stilisztikai jellegű alakulat — közösségi kincsének belső összefüggései között akarja individuálni, a legnagyobb haszonnal forgathatja Tompának ez úttörő dolgozatát. Látnivaló (pl. Keménnyel, Kisfaludy S.-ral kapcsolatban, 346—7. l.), hogy egy-egy szerényebb utalása mögött is alapos irodalomtörténeti műveltség húzódik meg; hogy irodalmi stílusorszakokat tud átfogni fölényes biztonsággal, kevés szóval is (pl. a 358. lapon a képzőtlen fél-elvonások kapcsán a reformkor és a Nyugati stíluskorát); hogy a szövszerkezetek, alaktani és mondattani megoldások értékének megállapításakor gondosan, találon mérlegeli a verses és prózai műnemek differenciáló hatásait; hogy nem enged meg téveszteni magát az egykorú nyomdászatnak vagy kiadóknak a művek eredeti textusát kétségkívül torzító beavatkozásaitól; hogy a szó- és szóláskincs egy-egy rétegének a

passzív szokincsbe vagy innen az aktívba átkerüléséről, az élőbeszédnek az irodalomban visszatükröződéséről stb. a legnagyobb körültekintéssel, óvatosan ítél (pl. 339. l.); hogy meghatározásaiiban az irodalmi mű tárgyára, hangulati jellegére fordított figyelme is jelen van; hogy — s ez talán a leglényegesebb — szinte mindenütt *történelmi és tartalmi* mozgással telten kellett életrre a hangtan, szótan, alaktan, mondattan grammatikai kategóriái alá rendezett hatalmas anyagát. Olyan módszertani érdemek, megfontolások ezek, amelyek így együttesen, komplex összefüggéseik közt, nem nagyon lelhetőek fel a kötet egyéb tanulmányaiban. Mindezek alapján Tompának jelentős stílustörténeti eredményeket, útbaigazító tanulságokat köszönhet az irodalomtörténész is. Talán elég lesz céloznom azokra a tanulságos fejtegetésekre, melyek egy-egy korábban idegenszerű mondattani alakzatnak nemcsak megmagyárosodását, hanem a *népies klasszikusok* nyelvét való bekerülésüknek útját is megvilágítják (388—89. l.); nem hiszem, hogy hasonló mondattani vizsgálódások mellőzéseivel eredményesen lehetne behatolni az irodalmi *népiességnek* még mindig elég homályos területére; s a *realizmusról* mint elméleti-eszmei kérdéssel oly szívesen vitatkozó irodalmárok úgyszintén alapos okulással olvashatják Tompa megállapításait pl. azokról az ábrázolási tendenciákról, amelyek a főleg még csak *vágyakban* élő társalgó-udvarló nyelvet úgy mutatták be, mintha az már valóságos nyelvű lett volna az úri társaságnak (342—43 l.); a *romantikával* foglalkozó irodalomtörténésznek pedig magának is vállalkoznia kell olyasféle értékelésekre, amilyenekre Tompa pl. a *hullám* szó jelentésárnyalatainak, romantikus stílusértékének bravúros és gazdag (334—337. l.) elemzésével adott jó példát. Ha majd az irodalomtörténész arra is elszánja magát, hogy pl. A *franciaországi változásokra* vagy A *Gutenberg albumba* írt verseknek irodalmi nyelvi, költői nyelvi háttéréből, az irodalmi nyelvünkben használatos tehát kész, eleve visszhangot verő formulák, versmondattani, publicisztikai stb. alakzatok sugalló hatásának alapos figyelembevételével indítsa el újszerű kutatásait, akkor Tompa e kitűnő elemzései és főleg módszere irodalomtörténeti, stílustörténeti szempontból igencsak kamatoztathatók lesznek, nem utolsósorban oly marxista ideológiai célkitűzések számára is, mint

amilyenek a közösség és íróegyen gondolkifejezése együvértartozásának, a műköltői gyakorlat és a közösségi költés (publicisztika) nyelvi összefüggéseinek minél pontosabb, történetibb megállapítása.

Nincs terem arra, hogy *Tompa* dolgozata utolsó fejezetének, a „*derűs hang*” stílusváltozat reformkorra korlátozott elemzésének eredményeit is bemutassam — elég annyi, hogy mint a megelőző fejezetekben, úgy itt is összhangban van egymással az induktív és deduktív vizsgálódás — természetesen az utolsó fejezet erősebben deduktív eljárása a korábbi fejezetek inkább induktív vizsgálódásainak eredményeként épül fel. Ez a módszertani összetettség s ugyanakkor kiegyensúlyozottság megint csak nem csekély tanulsággal szolgál az irodalomtörténészeknek is, különösen a fiatalabbaknak.

Talán nemcsak *Tompa* tanulmányát, hanem a *Deméét* s a *Gáldiét* is, *Kovalovszky* tanulmányának részleteivel együtt, olyan irodalomtörténeti érdekű műveknek mondhatom, melyeknek a kötelező egyetemi olvasmányok sorában volna a helyük — irodalomtörténész, művelődéstörténész hallgatók számára is. Azt, hogy az utóbb említett szerzők jeles dolgozataival most csak futólag tudtam foglalkozni, mentse az a körülmény, hogy néhány szövegkiadásom és tanulmányom a velük kapcsolatban érintett kérdésekre a közeljövőben részletesen is ki fog térni.

Hogy ez a nagyjelentőségű tanulmánykötet, fent vázolt tanulságain túl, elsősorban a stílustörténeti kutatások szervezett, intenzív elindítását sugallja, mint fontos feladatot, az irodalomtörténészeknek, az kétségtelen; de tegyük hozzá azt is, hogy a nyelvészek és irodalomtörténészek közt eddig bizonytalanul, lazán folyt együttműködésnek is a megszilárdítását, rendszeresebbé tételét ajánlja; nem egy, nem is lényegtelen hibát vagy hiányosságot lehetett volna kiküszöbölni a kötetből, ha egyes tanulmányaiába még nyomdába adásuk előtt betekinthezt volna az irodalomtörténész; másfelől nem kevésbé emelte volna az irodalomtörténeti kutatómunka színvonalát is az a sok — elvi, tárgyi, módszertani — eredmény, melyet ez a kitűnő tanulmánykötet mondhat a magáénak. A magunk részéről igyekeznünk e tanulságok szerint járni el.

- Szauder József

IVAN ČESMIČKI (JANUS PANNONIUS): PIESME I EPIGRAMI

Tekst i prijevod. Preveo Nikola Šop. Predgovor M. Kombol. („Hrvatski latinisti” Knjiga 2.) Zagreb, 1951. Jugoslavenska Akademija, XXII. 354 l.

A Jugoszláv Akadémia a régi szerb, illetve horvát irodalmi emlékek népszerű, nagyközönségnek szánt, folyamatos kiadás mellett külön sorozatot indított — „Hrvatski latinisti” címen — a latin nyelvű horvát humanista irodalom propagálására, maradandó értékeinek bemutatására. E sorozat szintén népszerűsítő jellegű, ezért bilingvis. Eddig három kötete jelent meg. E három közül kiváltképpen a másodikra kell feligyelnünk, mert ez Janus Pannonius elégiáit és epigrammáit tartalmazza, horvát nyelvű fordítás kíséretében.

A kiadvány, mely késvé jutott el hozzánk, — külsőseiben — méltó a nagy humanista poétához: nyomdai kiállítás, papírja, kötése — pompás. A versek korpuzát kb. egyívés tanulmány vezeti be. A régi horvát irodalom legkiválóbb szakértője, Mihovil Kombol akadémikus írta: (Ő 1955-ben hunyt el.) A kitűnően megírt, formás bevezető tanulmány tudományos apparátus nem kíséri; mégis megállapítható, hogy a magyar Janus-irodalomból Huszti József monográfiáját (Janus Pannonius. Pécs, 1931.) Kombol akadémikus ismerte és felhasználta. Más nem.

Több, kisebb tévedése közül csupán kettőt érdemes szóvá tennünk. Ezeket is csak azért, mert Janus szüleinek osztályhelyzetét illetőleg vezetnek félre, s hazai szakirodalomban is minduntalan fel-felbukkannak. Az egyik: Kombol akadémikus is készpénznek veszi Coluccinak azt az adatát, mely szerint költőnk apja ácsmester lett volna. E XVI. század eleji jelentéktelen olasz humanista Janusra vonatkozó egyéb értesülései szinte kivétel nélkül tévesek. Miért fogadnók el épp ezt az adatát fenntartás nélkül helytállónak!

Janus apja — a jelek szerint — nem polgár volt, hanem birtokos kis vagy középnemes. Ez éppen a szóban forgó másik tévedés kapcsán bizonyítható. Kombol is visszahangozza ugyanis a költő szűkös gyermekkoraól költött legendát: szegény özvegy anyja éjt nappá téve szőtt-font, hogy két keze munkájával kaparja össze a gyermek taníttatásához szükséges anyagiakat. E legenda az *Anyja hatáldára* írt gyönyörű elégiájának köszönheti létét; pontosabban: az elégia alábbi két sorának félremagyarázásából sarjadt ki:

Quidquid lana tibi, quidquid tibi tela
 lucelli
 Attulerat, merces erudientis erat.
 (Teleki, Elegiarum Lib. I. 6. 101—2.)

E disztichon magyar prózában:

Ami hasznoskát neked a gyapjú,
 amit neked a fonál
 Hozott, az volt a tanító fizetsége.

Tehát az özvegy, ki a felfelé ívelő pályájú, nemesi származású Vitéz Jánosnak volt a testvérhuga, férje 1440-ben bekövetkezett korai halála után sem mondható nincstelennek, hisz a családnak birtoka van. S Vitéz Borbála e birtok jövedelméből azt a részt szakította ki papnak szánt legkisebbik gyermeke taníttatására, amit a birkák gyapjából, illetve ennek házi feldolgozásával előállított fonálból kapott. Ezt a nemesi gazdaságokban az úrnő vezetésével a házköri szolgálatra beosztott jobbágylányok és asszonyok termelték ki. — Ha így értelmezzük a latin szöveget, s másként aligha szabad, mindjárt nyilvánvalóvá válik a birtokos nemesi osztályhelyzet, s füstbe megy, bármily stílszerű és romantikus volna, a feudális egyházi nagyúrrá emelkedett költő szegénységben eltöltött gyerekkora.

Mihovil Kombol erőteljesen hangsúlyozza Janus horvát származását. De e vitathatatlan tényből kiindulva túl messzire következtet, messzebbre, mint azt a szigorúan tudományos szempontok megengednék. Erre vall a tanulmány záró mondatának kissé disszonáns végső akkordja. E mondat így hangzik: „Ha valaki is megérdemli a mi humanistáink közül, hogy fordításban váljék hozzáférhetővé a mai nemzedékek számára, akkor ezt egyetemes jelentősége miatt ő érdemli meg azon horvátok közül, akik hazájuk határain túl hozzájárultak az egyetemes európai haladáshoz, gyakran *évszázadokon át idegen lobogó alatt hajózva*”. (Ako itko od naših humanista zaslužuje da bude u prijevodima pristupačan i našim danasjim generacijama, onda tu zaslužuje on, i zbog tog svojeg opceg značenja i kao jedan od bronjih Hrvata, koji su izvan granica svoje zemlje doprinosili općem evropskom napretku, *plaveći cesto stoljećima pod tudim zastavama*. — p. XXII.) A tudós szerző ezzel az érzelmi hatásra számító mondattal, mely egyúttal kifejezésre juttatja a tanulmány egészének az akusztikáját is, ingoványos talajra tévedt. Azt sejteti, mintha a nagy humanista költő esetében valami kizárólagos és egyértelmű nemzeti hovatarozásról lehetne szó. Pedig a tények összessége, a XV. századi történeti viszonyok ismerete és a „nemzet” fogalom helyes, marxista értelmezése e sejtést nem igazolja.

Janus Pannonius horvát származású:

apja, anyja horvát, maga is Horvátországban született, s ott is élt — tizenhárom éves koráig. Ekkor azonban búcsút mondott Szlavóniának. Nagybátyja, Vitéz János, ki a XV. század harmincas éveitől a magyar királyi kancellárián dolgozott, majd Hunyadi János jobbkeze lett, s szolgálatai jutalmául a gazdag váradi püspökséget kapta, a tizenhárom éves gyermeket továbbtanulni Itáliába küldte, hol ez közel tizenkét esztendő-t töltött. Tanulmányai végeztével — 1458-ban — már magyar környezetbe: Váradra, illetve Budára tért vissza, a királyi kancellárián dolgozott. Egy év múlva már pécsi püspök: magyar feudális nagyrú lett. Kancelláriai munkásságával, valamint költészetével Hunyadi Mátyás királyságát, dinasztikus terveit és centralizáló törekvéseit támogatta, s az 1460-as években Vitéz Jánossal együtt a magyarországi humanizmus vezető, központi alakja. Szlavónia ringatta bölcsőjét, s Horvátországban fejezte be életét, Mátyás haragja elől Velencébe akart menekülni, s menekülés közben a Zágráb melletti Medvevárban érte utól a korai halál. A nagy király kiengesztelődött halott költőjével szemben: tetemét Pécssett díszes sírba, verseit pedig összegyűjtve a Bibliotheca Corvina-ba helyeztette.

Erés, elszakíthatatlan szálak fűzték és fűzik tehát Horvátországhoz is, Magyarországhoz is. Veszélyes dolog akár az egyiket, akár a másikat tagadni, vagy jelentőségét kisebbíteni. Otthon érezte ő magát a Dráva mindkét partján, nem volt ő idegen sem attól délre, sem attól északra. Modernebb értelemben vett nemzeti „szempontokat”, mai fogalmaink szerinti nemzeti hovatartozást pedig hiú, kudarcra ítélt kísérlet nála keresni.

Janus lírikus volt, költészete természet-szerűleg tömve önletrajzi adatokkal, szubjektív, magáról valló megnyilatkozásokkal. Egy lírikusra egyaránt árulkodik az is, amit elmond, s az is, amit nem. Gazdag oeuvréjében nem tudunk egy helyet mutatni, ahol ő magát akár horvátnak, akár pedig magyar-nak nevezné. Véletlen volna ez? Távolról sem; csupán annak a jele, hogy nem volt neki sem horvát, sem magyar ún. „nemzeti tudata”. Különbön ez a XV. századi feudális viszonyok ismeretében természetesnek is mondható. Magát következetesen Pannonius-nak nevezi, azaz Magyarországinak, hazáját (helyesebben: patria-ját) pedig Pannoniának. Tehát nem „nemzeti tudata” van, hanem „állami tudata”. Eszerint Szlavónia egyik része Pannoniának, mint ezt „In Sclavoniam” című kétsoros epigrammájában meg is örökíti:

Pars ea Pannoniae, quae nunc Sclavonia
fertur,
Pagos complures, oppida nulla gerit.
(ld. a jelen kiadás p. 194.)

Nála tehát csupán magyar állampatriotizmusról beszélhetünk. Ez azonban erős volt: nemcsak Mátyás centralizációs törekvéseit támogatta, hanem e patria-t költészetével is meg akarta dicsőíteni. Ennek illusztrálására a legjobb példa a „Laus Pannoniae” című epigrammája:

Quod legerent omnes, quondam dabat Itala
tellus,
Nunc e Pannonia carmina missa legit.
Magna quidem nobis haec gloria; sed tibi
maior,
Nobilis ingenio, patria facta, meo.

Ezzel függ össze kulturális küldetésudata is, melynek a „De se aegrotante in castris” c. elégiájában megfogalmazott sirversében ad hangot:

Hic situs est Janus, patrium qui primus
ad Histrum,
Duxit laurigeras, ex Helicone, Deas.
(117—8. sorok)

Sőt, van egy passzusa, mely az eddig mondottakon is túlmutat. Az 1466-ban írt „Árvíz” (De inundatione) c. elégiájában, melyben a szokatlanul nagy őszi esőzések és áradások hatása alatt egy új vízözön vízióját vetíti fel, az alábbi disztichonok olvashatók:

Si pereunt omnes, nec nos superesse rogamus,
Aequo animo quivis publica fata subit.
Sin Hunni luimus communia crimina soli,
Humanum nobis dulce piare genus.
(95—8. sorok)

E négy latin sor értelmileg pontos magyarja prózában:

Ha mindenki elpusztul, mi sem kívánunk
életben maradni,
Nyugodt lélekkel vállaljuk a közös halált.
De ha mi, hunok, egyedül levezelhetnők a
köz bűneit,
Szívesen vállaljuk ezt az áldozatot az
emberiségért.

Furcsa véletlen, hogy a latin szöveget egyébként híven tolmácsoló Nikola Šop éppen a kritikus 97. sor Hunni-ját nem tolmácsolja horváttul. Valószínűleg nem tudott mit kezdeni vele, ezért kihagyja, nem fordítja: „Ako samo mi moramo otkupiti grijehe svijeta”. (p. 53.) Pedig ez adja meg az idézett négy sor sava-borsát. Janus itt kivételesen nem azt mondja: „mi pannoniaiak”, hanem: „mi húnok”. A „hún” terminus mögött a hún—magyar azonosság-tudat búvik meg, melyet elsőnek Kézai fogalmazott meg, s mely Mátyás korában a köznemesség ideológiájának volt egyik lényeges tartozéka. A „hún” ebben az összefüggésben egyet jelent a „magyar”-ral, de nem a modern

„magyar nemzettel”, hanem a feudális „natio Hungarica”-val. Ezt a „natio Hungarica”-t nem a magyar nép, hanem a származását, nemzetiségét tekintve oly vegyes összetételű magyar uralkodóosztály alkotta. Ehhez tartozónak vallja magát a horvát származású Janus. Végeredményben tehát mindkét nép *joggal* számolhat vele, s illő, hogy mindkét ország irodalomtörténete az őt illető előkelő helyre állítsa. Boldog költő, kit két nemzet tisztel magáénak!

Ennyit a bevezető tanulmányról, illetve tanulmányhoz. Most pedig térjünk a kötet tulajdonképpeni lényegére: Janus epigrammáit és elégiáit adja latinul, s ezzel párhuzamosan modern horvát műfordításban. Panegyricusait nem. Ez csak részben érthető: ezek többsége annyira magán viseli egy letűnt kor extrém ízlését, hogy ma már alig élvezhetők. Egy ilyen reprezentatívnak szánt kötetből teljességgel kihagyni őket mégsem szabadott volna, nem is szólva a Guarino-panegyricusról, mely e műfajnak legjobb darabjai közé tartozik, s Janus munkásságában eléggé centrális helyet foglal el.

A kiadvány apparátusában nem kapunk eligazítást, hogy a közölt verseket melyik korábbi Janus-kiadás vagy esetleg kézirat alapján adták ki és válogatták össze, s mely szempontok szerint történt e válogatás. Modern kritikai kiadás hiányában az látszanék magától értetődőnek és egyedül helyesnek, ha a XX. századi válogató és fordító, mivel jobb nincs, Teleki Sámuel Janus-kiadásához (Utrecht, 1784.) folyamodnék, valamint kiegészítésként ahhoz a becesem gyűjteményhez, melyet Ábel Jenő tett közzé 1880-ban. (Adalékok a humanizmus történetéhez. Bp.) Meglehető, hogy a Jugoszláv Akadémia Janus-kiadványa nem erre a két alapvető szövegkiadásra épít; nem is használja őket. Alapul — hacsak nem tévedek — Ignatius Norbertus Conradi 1754-ben Budán megjelentetett Janus-kiadását veszi, melyről már Teleki Sámuel sem a leghízelgőbben nyilatkozott: „admodum castrata et mirifice corrupta”-nak titulálta. A „castrata” epitheton telibe talál, s híven fejezi ki ama ténykedést, melyet Ignatius Norbertus Conradi atya Janus életműve körül folytatott. Kiadásából elhagyta azokat az epigrammákat, melyek Janus egyházi, s mi több, püspöki mivoltára árnyékos vetnének, s ezáltal a hívő katolikus olvasót megbotránkoztatnák. Így súlyosztóbe kerültek szerelmes és erotikus versei, s mindezek előtt azok az epigrammák, melyekben az egyházon és az egyháziakon veri el a port. Hogy egy pap a XVIII. század közepén ilyen „kasztrált” Janus-kiadással jő ki, azon nincs mit csodálkoznunk. Az azonban már meglehető, hogy a Jugoszláv Akadémia égisze alatt megjelent Janus-kötet eme kiadáson alapuljon. A dolog lényegén az sem változtat

hogy az epigrammák végére azért két anti-klerikális célzatú is került.

Az alapul vett latin kiadás minden vonatkozásban meghatározza ezt a reprezentatívnek szánt népszerűsítő jellegű kiadványt. Így ez is 31 elégiát közöl, tehát nem a teljes korpuszt, hisz hiányzanak belőle az Ábel Jenőtől kb. nyolcvan éve közzétettek. Ugyanakkor a leközölt 31 között jó pár gyenge verselmény is akad, melyek közreadása csak egy valóban teljességre törvő kiadás esetén indokolt. Közülük egy pedig nem is Janus Pannonius alkotása, mint ezt már harminc évvel ezelőtt megállapították. (De rerum humanarum conditione c. A jelen kiadásban p. 160—77. — ld. róla Juhász, Ladislaus: *Commentatio critica ad edendas Iani Pannonii elegias*. Szeged, 1929. 12.)

Hasonló a helyzet az epigrammák frontján is, sőt még rosszabb. Míg egy nyilvánvalóan nem Janus tollából származó vallásos vers (In epiphaniam), az övé gyanánt szerepel, addig jellemző, mind világnézeti, mind pedig művészi jellegű jelentős epigrammák sorát nélkülözzük. Például II. Pál pápa megválasztására szerzett szabványos, jelentéktelen tisztelegő epigrammáját itt találjuk, ellenben ugyanez a pápára írt maró, fullánkös epigramma-bokrot (Teleki, Ep. I. 52—4. és 58.) hiába is keresnők. Az 1450. évi „szentév”-re szerettek közül a „Galeotti peregrinationem irridet” és a „Deridet euntes Romam ad Iubileum” megvan, (ezek kerültek, mint említettem, új anyagként az epigrammák végére) ugyanebbe a bokorba tartozó 127. és 128. epigramma azonban már hiányzik. Másrészt az ugyancsak ide tartozók, a római korcsmárosokra írottak (Ep. 149—51.) is megtalálhatók, de nem az előbbieket mellett foglalnak helyet. Így az olvasó nem is sejti ezek igazi mondanivalóját, kritikai tartalmát és célzatát, mely a pápa ellen irányul: a hívek hiszékenységét kihasználva ő és a korcsmárosok csinálnak igazán jó boltot. Eredeti környezetükből kiszakítva bizony semmitmondók: Janus korcsmáros szeretne lenni, mert azok degeszre keresik magukat... S mi indokolja a szerelmes és erotikus epigrammák teljes mellőzését?

Így végeredményben egy „ad usum delphini”, megjámborított, nem is tőle származott vallásos versekkel megspékelt, „szalonképes” Janus-kiadást kaptunk, mely nem képes a maga teljességében és valóságában megmutatni a nagy humanista poéta igazi, haladó arculatát. Azt is meg kell említenünk, hogy az epigrammák így össze-vissza hányva szintén nem mutathatják meg Janus emberi és költői fejlődésének útját és állomásait. A Janus-kutatás jelen állása és fejlettsége szerint verseinek kronológiája nagyjából megállapítható és az epigrammák hozzá-

vetőleges időrendi sorrendbe állíthatók. Így az olvasónak a versek többet mondanak és egymást is kiegészítik.

A horvát műfordítás értékelésében — nyelvi nehézségek miatt — sem tartom magam illetékesnek. Egy kételemet azonban nem hallgathatom el: nem hiszem, hogy egy humanista költő klasszikus metrumba zárt érzéseit és gondolatait rímes modern versformával adekvát módon lehessen visszaadni. A formahűség a műfordítás elemi követelménye.

Károli Gáspár válogatott munkái. Összeállította: Vargha Balázs. Bp. 1958. Magvető K. 404 l. (Magyar Könyvtár)

A kitűnő Magyar Könyvtár sorozat Bornemisza, Heltai és Tinódi munkáinak szemelvényes kiadása után újra XVI. sz.-i író Károlyi Gáspár válogatott műveinek kibocsátásával tett érdemes szolgálatot a régi magyar irodalom népszerűsítése ügyének. A kötetet összeállító Vargha Balázs essay-szerű szép utószavában helyesen indokolja, hogy a válogatás mindenekelőtt a vizsolyi bibliát igyekszik „laikus olvasmányként új életre kelteni.” Valóban erre van nagy szükség, hisz a Biblia — nemcsak mint teológiai, de mint művelődéstörténeti kútforrás is — lassan kihull felnövekvő ifjúságunk műveltséganyagából. Ez a Károlyi-válogatás így kettős feladatot tölthet be: egyrészt „kézikönyve” lehet a biblikus műveltség laikus szempontú megismertetésének, ugyanakkor XVI. sz.-i irodalmunknak hatásában csak Balassi költészetéhez mérhető klasszikus alkotását is közvetíti az olvasóhoz. Károlyi azonban — Németh László költői képével élve — nemcsak „a bibliai óceán első átrepülője” irodalmunkban; *Két könyv*-e eredeti alkotás: Magyar István „romlásoknak okairól” írott nevezetes művét is megelőzve és inspirálva, tematikájával Zrínyiig mutat. (Vö. Horváth J.: *A rej. jegyében*. Bp. 1957². 312—316.) Éppen ezért hiányoljuk, hogy V. B. — talán technikai nehézségekből eredően — a *Két könyv*-nek több mint egyharmadát nem közli, s kihagyásait csak néhány helyen (12. 15—16. 21.) jelöli meg, pedig olykor Károlyi mondatait is kettészakítja (pl. 19.). Így áll elő az a fonák helyzet, hogy bár V. B. szövege az interpunkcionálás, a rövidítések feloldása, a nyelvi hagyományokhoz való ragaszkodás szempontjából jobb, mint a Vajthó L.-féle *Magyar Irodalmi Ritkaságok* sorozat 5. számaként 1931-ben megjelent kiadása, csonkasága miatt mégsem pótolja. A *Két könyv* nem sokat mond az olvasóközönségnek, s ha már bekerült a váloga-

Janus Pannonius horvát kiadása annak biztató jele, hogy a nagy humanista kultusza, s a vele kapcsolatos tudományos foglalkozás erőteljesen megindult azon a földön is, mely bölcsőjét ringatta, s halalos ágyát is megvetette. Örülünk ennek, mert — úgy véljük — Janus Pannonius a két ország kutatói számára nem vitakérdés, hanem közös munkaterület, ahol mindkét fél számára jut még bőven tennivaló.

Gerézi Rabán

tásba, egész szövegét hozni kellett volna: esetleg néhány bibliai história kárára, hisz V. B. szövegéből nagyrészt épp a biblikus példaanyag hiányzik. Az utószó egyébként néhány sorban Károlyi életútját is érintetné, a *Két könyv*-ről pedig — lévén Károlyi eredeti alkotása — ugyancsak szólnia kellene. Végül egy apró megjegyzés. Két tanulmány is eldöntötte már: *Károlyi* nevét nem *Károli*-nak kell írni (Vö. Réthy P.: Sp.-i Lapok. 1890. 14—17. és Kristóf Gy.: Prot. Szle. 1930. 237—241.) — V. B. kiadásának címlapján mégis *Károli* alak olvasható.

Kovács Sándor

Bethlen Miklós önéletírása. 1—2. köt. Az előszót írta: Tolnai Gábor. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: V. Windisch Éva. Bp. 1955. Szépirodalmi K. 407, 426 l. (Magyar Századok)

Száz éve, hogy Szalay László gondozásában, Bethlen Miklós önéletrajza először nyomtatásban megjelent. Tolnai Gábor 1943-as kiadását leszámítva, az elmúlt száz esztendőben, noha az erdélyi történelem iránt nem csökkent a figyelem, az erdélyi önéletrajzok e kiváló emléke nem talált utat a szélesebb olvasóközönséghez. Most a „Magyar Századok” sorozatában megjelenve és teljes egészükben csak most közölt imádságaival kiegészítve, áttörte a szakemberek szűkebb körét. Az olvasók, Bethlen Miklós szándékai szerint, nemcsak az élvezetes író, a kiváló stilisztát olvashatják, hanem „tanulhatnak belőle”. Hogy valóban így legyen, Tolnai Gábor bevezető tanulmánya segít hozzá, aki elemzi a politikus és emlékiró Bethlen kettősségét. Emlékírataiban kora haladó irányzatainak szellemében bírálja a politikus tevékenységét. Tolnai meghatározza a prózaíró helyét és a kialakuló polgári, irányzatú pszichológiai realizmus képviselőjeként mutatja be. Tolnai bevezetése mellett, V. Windisch Éva közel